

Karla Polić
Split

JUDITA MARKA MARULIĆA: TRANSKRIPCIJA I PRILAGODBA NA SUVREMENI HRVATSKI JEZIK

Institut za hrvatski jezik, Zagreb, 2021.

Marko Marulić još je davne 1501. godine napisao *Juditu*, djelo koje opisuje hrabri podvig žene Judite, koja je, odsijecanjem glave asirskom vojskovođi Holofernu, spasila izraelski narod. To je ujedno i prvo umjetničko književno djelo napisano hrvatskim jezikom, što ga čini izuzetno vrijednim za hrvatsku kulturu i povijest. M. Marulić time je omogućio običnim ljudima, koji nisu znali latinski ili talijanski, čitanje i razumijevanje književnih djela na hrvatskome jeziku, što je u ono vrijeme bilo revolucionarno.

Suvremena obrada *Judite* objavljena je u Zagrebu 2021. godine, u povodu obilježavanja 500. obljetnice od prvoga izdanja toga važnog djela Oca Hrvatske Književnosti. Upravo tu godinu Hrvatski sabor proglasio je Godinom čitanja, a ujedno i Godinom Marka Marulića, čime se dodatno željela istaknuti važnost očuvanja i približavanja naše bogate književne baštine svim generacijama.

O tomu se detaljnije govori u *Predgovoru*, u kojemu autori navode svoje motive koji su ih potaknuli na pisanje. S obzirom na to da se jezik kojim je *Judita* napisana tijekom stoljeća znatno promijenio, danas je mnogima teško razumjeti izvorni tekst bez rječnika i stručnih tumača. Upravo je zato 2021. godine inicijativom ravnatelja Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, dr. sc. Željka Jozića, okupljena stručna skupina s ciljem prilagodbe *Judite* suvremenomu hrvatskom jeziku. U toj je skupini sudjelovalo šest članova, od kojih je svatko obradio jedan dio: Vuk-Tadija Barbarić, Marijana Horvat, Željko Jozić, Kristian Lewis, Sanja Perić Gavrančić i Kristina Štrkalj Despot, a V. T. Barbarić i M. Horvat zaslužni su za transkripciju. Završno čitanje, lekturu, predgovor i Marulićev životopis napisao je K. Lewis.

Čvrst temelj za rad dali su im filolozi, jezikoslovci, književni teoretičari i književnici koji su svojim zanimanjem i radom došli do vrijednih znanstvenih spoznaja i književnoumjetničkih djela. Posebnost ove suvremene prilagodbe jest u tome što je tekst preoblikovan u prozu, a ne u stihove, kako bi se zadržala jasnoća i razumljivost bez udaljavanja od izvorne poruke i značenja Marulićeva teksta. Knjiga je oblikovana tako da se na lijevoj stranici nalazi izvorni tekst, a na desnoj prozna obrada toga dijela, čime se čitatelju omogućuje usporedno praćenje i bolje razumijevanje. Autori su naglasili da tim pristupom ne žele zamijeniti izvorno umjetničko djelo, već olakšati njegovo razumijevanje široj publici, posebno učenicima, kako bi *Judita* zasluženo ostala u školskim lektirama. Na taj način, baš kao što je Marulić prije pet stoljeća olakšao čitanje i razumijevanje književnosti Hrvatima svojega vremena, tako su i autori suvremene inačice *Judite* omogućili da i današnji čitatelji bez poteškoća upoznaju to važno djelo, čuvajući tako hrvatsku književnu baštinu i prenoseći je budućim generacijama.

Autori spominju *unutarjezični prijevod* kao traduktološko sredstvo kojim su se koristili u pisanju ovog djela: »(...) odnosi se na prijevod pri kojemu se jezične jedinice polaznoga jezika pretvaraju u jezične jedinice istoga tog jezika upotrebom novijih i razumljivijih riječi, parafraziranjem, objašnjavanjem i slično« (str. 10). Međutim, radije posežu za izrazom *prilagodba* kako bi izbjegli prizvuk da se Marulićevo djelo prevodi, već se prilagođava suvremenomu hrvatskom jeziku. Glavni cilj takva pristupa bio je postizanje razumljivosti izvornoga teksta.

Kada je riječ o strukturi prilagodbe, ona se nalazi s desne strane te vjerno prati strukturu izvornoga teksta. Uvodni dio, pisan u prozi, u prilagodbi je podijeljen na ulomke kako bi čitatelji lakše pratili prijevod. Autori navode kako su radi razumljivosti nerijetko trebali posegnuti za pomoćnim riječima ili mijenjati jedninu za množinu, sve s ciljem osuvremenjivanja teksta. U težim slučajevima morali su u potpunosti parafrazirati stih kako bi postigli jasnoću. Marulićeve komentare na marginama ili unutar teksta umetnuli su u glavni tekst, ali su ih ipak istaknuli kurzivom i manjom veličinom slova. U prilagodbi se poštuju interpunkcijska pravila hrvatskoga standardnog jezika, a odustalo se od uobičajene prakse pisanja velikoga početnog slova na početku svakoga stiha. Osuvremenjena su i glagolska vremena – aorist i imperfekt zamijenjeni su perfektom, a glagolski prilozi parafrazirani su kao zavisne ili nezavisne surečenice. Prilagodba metafora zasigurno je bila jedan od izazovnijih zadataka. U mnogim je slučajevima bilo riječ o metaforama koje nisu bliske suvremenomu čitatelju, već su često bile kalkovi iz latinskoga jezika. Takve metafore mijenjali su odgovarajućim suvremenim izrazima, primjerice *zemaľjski/zemľje okol* (lat. *orbis terrarum*) zamijenili su imenicom *svijet*. Na nekim mjestima zamjena nije bila moguća pa su upotrijebili parafrazu ili objašnjenje. Na samom kraju predgovora autori daju dodatne upute za čitanje transkripcije, primjerice či-

tanje sljedova *l'j* i *n'j* kao dva odvojena glasa te napominju da ako čitatelji traže dodatno objašnjenje van prilagodbe, morat će posegnuti za povijesnim rječnicima ili dodatnim priručnicima.

U nastavku će se ukratko analizirati pojedina pjevanja. Već na prvi pogled čitatelj može zaključiti kako se radi o nimalo laku štivu te da su autori morali mnogo toga mijenjati kako bi došli do razumljivoga teksta. *Uvodni dio* i *Prvo pjevanje* prilagodio je Vuk-Tadija Barbarić. U *Uvodnome pjevanju* Marulić piše posvetu knjige svojemu kumu don Dujmu Balistriliću. Autor je vrlo vješto zamijenio izraze poput *put zločudi* > *zločest cilj*, *varene ali pečene jistvine* > *kuhana i pečena jela*, *budi vazda s Vami* > *neka uvijek budu s Vama*. Nakon *Posvete* slijedi *Kratak sadržaj ove pripovijesti*, a zatim *Kratak sadržaj po pjevanjima*. Premda je Marulić *Uvodni dio* pisao u prozi, tekst je podijeljen na ulomke, a toga se držao i autor. Takva prilagodba proznoga teksta uvelike je olakšala njegovo praćenje s obzirom na to da su česte parafraze koje nije lako prepoznati u izvornome tekstu, primjerice »Sama onuj noć moli se Bogu, ureši se, pojde s rabom svojom Abrom ka Olofernu (...)« > »Judita se tu noć pomolila Bogu na osami, ukrasila se i pošla Holofernu sa svojom sluškinjom Abrom.« (str. 20 i 21). U *Prvome pjevanju* govori se o Nabukodonosoru, koji šalje vojskovođu Holoferna osvajati države. *Prvo pjevanje* sigurno je bilo još izazovnije od *Uvodnoga dijela* jer prilagodba prati četverostih izvornoga teksta, pa je zbog toga parafraziranje bilo ograničeno. Unatoč tomu, autor se izvrsno snašao, što se može iščitati u primjeru: »Njih ti z bedar stranom kolesa šćićahu,/ ka grede ravninom konji potezahu« > »Kola, koja su konji vukli po ravnome,/ štitila su ih s bočnih strana« (str. 40 i 41).

Drugo pjevanje govori o nemilosrdnomu Holofernu, koji pustoši sve redom i sije strah, osobito u Židova koji su ogradili sva sela oko Jeruzalema. Vojskovođa Ahior zamjerio se Holofernu jer je govorio istinu o Židovima. *Drugo pjevanje* prilagodila je Sanja Perić Gavrančić. Autorica je pri opisu Nabukodonosorova pustošenja umetala pomoćne riječi kako bi tekst bio smislen i imao logičan slijed: *budući da, te, kao, dakako* i slično. Autorica se morala uhvatiti u koštac s brojnim arhaičnim glagolima za koje je našla adekvatnu zamjenu: *dade poglavit* > *predati se, odarvat* > *oduprijeti, omarsi* > *okusi, žgati* > *paliti, hajat* > *mariti* i sl.

Trećim pjevanjem bavila se Kristina Štrkalj Despot. U njemu Holoferno šalje Ahiora Židovima, a gradu Betuliji prijeti žeđ jer je Holoferno zapriječio dotok vode. Židovi se žele predati, ali Judita ih prekora. Pjevanje započinje stihom koji je jezično vrlo dalek suvremenomu čitatelju: »Da vazda pravednih Bog jest obaroval (...)«, što je autorica prevela kao »No Bog je uvijek čuvao pravedne (...)«, a to je uvelike olakšalo razumijevanje čitave strofe. (str. 74 i 75). Osim toga stiha, autorica nije imala nimalo lagan posao prevodeći ovo pjevanje prepuno arhaizama poput *plot* 'ograda', *hizne* 'podivlja', *obaritelj* 'zaštitnik', *poterti* 'uništiti', *nadhaja* 'nad-

mašuje'... Poneke izraze koji su i danas dijelom suvremenoga govora, zamijenila je primjerenijom inačicom: *simo-tamo* 'neprestano', *ništar manje* 'ipak'.

U *Četvrtome pjevanju* Judita i Abra odlaze iz Betulije te govore stražarima da su pobjegle ne bi li Holofernu otkrile kako će poraziti njihov narod. Judita svojom ljepotom privuče Holoferna. Ovo pjevanje prilagodila je Marijana Horvat. Pjevanje obiluje komentarima integriranim u stihove kako bi se bolje pojasnila priča koja stoji iza njih. Primjerice, na početku treće strofe stoji stih: »Onima koji su obešča-stili njihovu sestru nanio si zlo (...)« (str. 105), a komentarom ispod stiha opisuje se taj događaj iz Biblije. Ovo pjevanje također sadrži arhaizme poput: *smiljeno* 'milostivo', *tempal* 'hram', *vitice*, 'uvojci', *poplitci* 'pletence' i sl.

Peto pjevanje predstavlja vrhunac ove pripovijesti, a u njemu Holoferno poziva Juditu na večeru te nakon što zaspe pijan, Judita ga usmrti, odsiječe glavu i odnosi je u grad te pokaže svojim sumještanima. *Petim pjevanjem* bavio se Željko Jozić. Riječ je o pjevanju koje također sadrži mnogo komentara prilikom opisivanja neumjerenosti u jelu i piću u biblijskih likova poput Adama i Eve, Noe, Aleksandra i Marka Antonija, s kojima je Marulić povukao paralelu govoreći o Holofernovoj neumjerenosti u vinu, koja ga je naposljetku stajala života. Autor se susreo s mnogo arhaizama poput *bičag* 'bodež', *lačni* 'gladni', *pogruziti* 'potopiti', *žitje* 'život'.

Posljednje, odnosno *Šesto pjevanje* govori o pobjedi Izraelaca nad Asircima nakon što se čitava asirska vojska razbježala vidjevši Holofernovu odrubljenu glavu. Pjevanje su prilagodile Kristina Štrkalj Despot i Sanja Perić Gavrančić. Prvi dio pjevanja govori o pothvatima izraelske vojske, koja je uspješno porazila asirsku vojsku te donijela mir stanovništvu. Drugi, pak, dio Marulić posvećuje junakinji Juditi, koja je svojom hrabrošću zaslužila hvalu do današnjega dana. Ep završava njegovim predviđanjem da će Judita biti slavna sve dok ne počne gorjeti zemaljski narod ili dok zemlja bude čitala hrvatske riječi. Na samom kraju zahvaljuje Bogu: »Neka bude hvala Bogu, / koji je stvorio nebesa i sve ostalo. / Amen!« (str. 197 i 199).

Nakon *Šestoga pjevanja* slijedi kratak *Kolofon* na talijanskome jeziku, koji sadrži podatke o mjestu tiskanja (Venecija), tiskaru (Guilielmo de Fontaneto de Monteferrato) te godini tiskanja (13. kolovoza 1521. godine). Na kraju knjige nalazi se *Životopis Marka Marulića*, a zatim i *Konzultirana literatura*.

Autori suvremene obrade *Judite* napravili su izvanredan posao u prenošenju Marulićeva remek-djela današnjim čitateljima. Njihova stručnost, pažljivo poštivanje izvornoga teksta i istovremeno prilagođavanje jezika suvremenim standardima omogućuju da ova važna književna baština ostane živa i dostupna širokoj publici. Knjiga je oblikovana tako da zadržava autentičnost, ali uklanja jezične prepreke koje bi mogle obeshrabriti čitatelje, osobito mlađe generacije. Takav rad ima iznimnu vrijednost jer se hrvatski jezik, kao i svi jezici, neprestano mijenja, pa razumi-

jevanje starijih tekstova postaje sve teže. Upravo zbog toga ova prilagodba *Judite* bit će dragocjen izvor ne samo sadašnjim nego i budućim naraštajima pružajući im priliku da bez poteškoća uživaju u jednomu od temelja hrvatske književnosti i bolje razumiju svoje kulturne korijene.